

ОДЕСЬКИЙ «ЛИСТОПАДОВИЙ ЧИН» ОТАМАНА ПЕТРА БУБЕЛИ

У статті розглянуті події, що відбувалися в Одесі у 1920 р., та висвітлена участь у них кадрового військового, отамана Галицької Армії (ГА) Петра Бубели. Методологічною основою дослідження став комплексний підхід до аналізу військової діяльності П. Бубели, яка розпочалася ще у період Першої світової війни й виявилася в успішній організації Листопадового Чину 1918 р. у Львові. У дослідженні на основі джерельного матеріалу розкривається участь П. Бубели у переговорах з денікінцями наприкінці 1919 р. Виходячи з його успішного досвіду організації Листопадового Чину у Львові, командування (Начальна Команда) Галицької Армії (ГА) довірило йому провести подібну операцію в Одесі на початку 1920 р. Брак часу, незначна кількість галицьких військових сил в Одесі, швидкий більшовицький наступ не дозволили П. Бубелі реалізувати план командування ГА. Констатується, що дослідження військової діяльності П. Бубели, зокрема його участь в одеських подіях 1920 р., залишаються перспективними і потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

Ключові слова: П. Бубела, Листопадовий Чин, Галицька Армія, більшовики, Одеса.

Постановка проблеми та її актуальність. Історія України періоду національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. довгий час замовчувалась і має ще багато недостатньо вивчених тем, особливо тих, які стосуються об'єктивного висвітлення життя та діяльності окремих діячів даного періоду. Саме до таких постатей, на наш погляд, належить провідний військовий та державний діяч, отаман Петро Бубела.

Мета та завдання дослідження. Завданням дослідження є встановлення ролі П. Бубели у розробці плану листопадового повстання 1918 р., розгляд його діяльності у період після переходу Галицької Армії (ГА) за р. Збруч, участі у переговорах з денікінцями, участі в одеських подіях 1920 р., зокрема, з'ясування його

Прокіп Андрій Володимирович, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Львівського історичного музею, м. Львів.

Михальський Юрій Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії і філософії Львівського торгівельно-економічного університету, м. Львів.

ролі у реалізації планів командування ГА щодо організації повстання за прикладом львівського «Листопадового Чину», взяття та утримання Одеси під контролем ГА.

Аналіз попередніх досліджень. Дана проблематика частково розкрита у працях, присвячених історії Першої світової війни, українській революції 1917 – 1921 рр., історії Листопадового Чину та ЗУНР, а саме у дослідженнях М. Литвина, К. Науменка, П. Франка, Л. Белінської, А. Лекаря, А. Лозинського, С. Олійника, Ю. Коваля, В. Кучерука, В. Вітковського, М. Рябого В. Солдатенка, Б. Савчука та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свій перший бойовий досвід П. Бубела здобував на полях битв Першої світової війни. Службу розпочинав у 30 (львівському) піхотному полку. (Белінська, 2020: 19). Особовий склад 30 піхотного полку генерала від інфантерії Франца Шедлера на 59% складався з українців. (Лозинський, 2016: 21). Брав участь у боях на східному (російському) фронті, потім воював на італійському фронті, був відзначений бойовими нагородами.

Воєнні перипетії Першої світової П. Бубела згадував так: «В 1914 році (листопад) під Перемишлем я був тяжко ранений і відісланий на лікування до Відня, де відновлено мої права на старшинство. В січні 1915 р. ще з не цілком здоровою ногою мене відправлено знов на фронт під Тарнів, де я був до кінця травня. Захворів і був відісланий до шпиталю, а після шпиталю до запасного полку, відкіля в лютому 1916 р. знов на фронт. В той час вибухла війна з Італією і наш полк як не зовсім надійний на російському фронті переведено на італійський. Не доїхавши до фронту я знов захворів важко і був відряджений до шпиталю, а відтак до запасного полку, а весною 1917 р. знов на фронт, де був в боях під час італійських офензив. Страждали ми тоді морально за тої маси людських жертв, що падали щоденно. В липні цього ж року я захворів кровавою дизентерією і язвою кишок. 1918 р. мене знов було відряджено на фронт. Не дивлячись на тяжку хворобу шлунка, мені не пощастило звільнитись від фронту і лікуватись... В 1918 р. після катастрофи над рікою П'явою де загинула (потонула) маса людей – почався відчувати певний відрух, тим більш, що всі ми тоді вже жили подіями в Росії і не раз заговорювали про те, як би це в нас зробити. Мені товариші радили їхати додому, щоб там нав'язати зв'язки відносно акції, так як це робили чехи» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 4).

По прибутті до Львова Українська Національна Рада 19 вересня 1918 р. призначила П. Бубелу керівником підпільного військового комітету і він одразу ж узявся за підготовку «акції, так як це робили чехи», тобто до повстання та перебрання від австрійців влади у місті та у Галичині загалом. Діяльну участь П. Бубели у роботі військового комітету підтверджував його знайомий – Мирон Коновалець (брат Євгена Коновальця), який у розмові з П. Бубелою дізнався, що той «співпрацює з Військовим Комітетом, і я мав враження, що він є його членом...» (*Гуцуляк, 1993: 194*). Разом з іншими учасниками військового комітету (зокрема Любомиром Огоновським та Дмитром Паліївим) П. Бубела розробив детальний план повстання, згідно з яким передбачалося захоплення військових складів, казарм та майна, телефону, телеграфу, пошти і водогону, залізничних станцій, електростанції, ратуші, намісництва та інших стратегічних об'єктів міста (*Франко, 2004: 11*). П. Бубела стверджував, що Українська Національна Рада поставила перед ним конкретне завдання взяти місто обов'язково 1 листопада, щоб випередити поляків, яке і було успішно реалізоване. «Техніку перевороту проводив я, командував січовий стрілець Вітовський», – констатував він. (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 4*).

Учасник Листопадового Чину, член Української Національної Ради Лонгин Цегельський, критикуючи дещо перебільшену, на його думку, роль у листопадових подіях Дмитра Вітовського, у мемуарній праці «Від легенд до правди» наголосив, що Д. Вітовський, який прибув до Львова наприкінці жовтня, «не міг за кілька годин організувати переворот і що справжніми героями цього дня і чину є інші люди: Бубела, Огоновський, Паліїв і сотки інших – переважно старшин і підстаршин бувшої австрійської армії. Як свідок цих подій почуваю своїм обов'язком стати в обороні історичної правди і тих людей – героїв, заслуги яких чомусь приписуються іншим». (*Цегельський, 1960: 22*).

Після Листопадового Чину та утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) П. Бубела увійшов до складу уряду нової держави, займав посаду заступника державного секретаря військових справ (ДСВС), самовіддано працював над створенням боєздатної Галицької Армії (ГА) (рис. 1).

Цей період свого життя П. Бубела згадував так: «Сконструйований на поспіх уряд переїхав зі Львова до Станіслава і почалась

регулярна війна між Українцями і Поляками, яким допомагали всі, а нас назвали більшовиками, не допускали навіть транзиту медикаментів через Угорщину. Фронт під Львовом, маса полонених само демобілізованих громадян Німеччини, Австрії, яка вся через Галичину повертала з рос. фронту додому, приковувала мене до важкої роботи і часу на політику я не мав. Її проводив Вітовський. Я ж як його товариш (державного секретаря військових справ) віддавався чисто технічно-адміністративній і організаційній роботі» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 4).

Рис. 1. П. Бубела. 1919 р.(?).(Сімейний архів Л. Микетюк)

Після реорганізації владних структур Західної Облaсті (ЗО) Української Народної Республіки (УНР), проведеної у Заліщиках 9 червня 1919 р., встановлення «диктатури» Євгена Петрушевича, було припинено й існування військового міністерства – ДСВС (Галуцак М.:110). Відповідно, П. Бубела залишив посаду заступника державного секретаря: «Відрізані від постачальних джерел після 9-ти місячної боротьби ми почали відступ на Збруч. Уряд відстановлено – керування перейняв диктатор Петрушевич». (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 5).

Перейшовши 16-17 липня 1919 р. під натиском ворога р. Збруч, галицьке військо (більше 80 тис. вояків) втягнулося у бої з більшовиками на Великій Україні, провівши наступ на Проскурів. У серпні 1919 р. від більшовиків звільнено Жмеринку і Вінницю. Такий успіх ГА і Дієвої армії УНР дозволив розгорнути більш масштабні наступальні дії, але галицьке командування обстоювало наступ на Одесу, який давав зв'язок з Європою, а наддніпрянці (головний отаман УНР Симон Петлюра і частина його генералів) виступали за наступ на столицю (*Олійник, 2004: 9*). У результаті як компроміс прийнято рішення вести наступ у двох стратегічних напрямках – і на Київ, і на Одесу (*Коваль, 2011: 124*).

Після переходу ГА Збруча отаман П. Бубела перебував у селі Михайлівка, поблизу Кам'янця-Подільського. Тоді разом із військом Збруч переходили й маси цивільних біженців-галичан, які тікали від польських репресій, зокрема і родина отамана. За допомоги молодшого брата Володимира (хорунжого ГА) він зустрівся з рештою рідні, а саме з братом Семеном, сестрою Іванною Мушинською, швагром Дмитром Ціцялою, дружиною брата Володимира та кількома селянами з рідного села Лисиничі. У 1931 р. П. Бубела згадував: «Всі вони були біженці. Брати зараз дома після польської тюрми, а сестра померла, повернувшись додому, внаслідок переживань, за нею помер її син студент і наймолодша моя сестра Марійка теж таким чином. Всі ми заїхали до села Михайлівки біля Кам'янця-Подільського». (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 124*).

Наприкінці серпня 1919 р., отримавши наказ від диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича, П. Бубела виїхав до Вінниці та поступив у розпорядження штабу – Начальної Команди Галицької Армії (НКГА). Коли прибув до Вінниці, дізнався про здобуття 30 серпня 1919 р. галицько-наддніпрянськими військами Києва (1 корпус ГА під командуванням полковника Осипа Микитки, 2 корпус ГА полковника Арнольда Вольфа, 3 корпус генерала Антіна Кравса, який здійснював загальне командування) і про своє призначення військовим комендантом столиці. Однак, як зазначив отаман: «Обняти цю посаду не прийшлося. Одного дня святковано здобуття Києва, а на другий день вже була вістка, що в Києві денікінці». (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 124*).

Ситуація стрімко змінювалася, з району Одеси на північ проривалася 14 більшовицька армія. Необхідно було терміново

налагоджувати контакти з російською Добровольчою армією генерала Антона Денікіна. На початку вересня 1919 р. Є. Петрушевич, прибувши у ставку НКГА – Вінницю, доручив П. Бубелі їхати до Києва на переговори з денікінським генералом Миколою Бредовим на чолі галицької делегації. Диктатор дав йому точну письмову інструкцію (проект договору) за власноручним підписом. Від Є. Петрушевича отаман отримав доручення укласти договір з денікінцями щодо спільних дій проти більшовиків.

В інформаційному збірнику «Денник Начальної Команди Української Галицької Армії», у повідомленні за 2 вересня 1919 р., вказувалося, що «З рамени Начальної Команди вислано сьогодні місію до Денікіна в складі отамана Бубели, сотника Паліїва і сотника д-ра Бемка. Місія генерала Павленка, що їхала вчора до Києва, завершила назад, стрівши повертаючого з Києва генерала Кравса, який сказав, що генерал Бредов в розмові заявив йому, що місію генерала Павленка заарештує, бо він Петлюри не знає. Місія отамана Бубели мала поручення домагатися спільної обсади Києва, поділу добичі, віддачі находячихся ще розоружених стрільців, а це на платформі політичної безінтересовности та самостійного ділання галицької армії» (*Денник Начальної Команди Української Галицької Армії, 1974: 45*).

Командувач ГА генерал-четар Мирон Тарнавський у «Споминах» писав наступне: «Начальна Команда як така післала галицьку делегацію до денікінців (от. Бубела, сот. Паліїв, сот. Бемко) з приказом: виєднати спільну залогу в Києві, поділ добичі та звільнення українських галицьких полонених, що все ще були в Добр. Армії. Заходи делегації були безуспішні: услив'я ген. Бредова були невиповненими». (*Тарнавський, 2008: 131*). Відпоручник Головного Отамана УНР С. Петлюри генерал Михайло Омелянович-Павленко, описуючи цю ж подію, згадував: «У той самий час комісія отам. Бубели одержала уповноваження ідентичні з нашими, але лише за підписом Нач. Команди Гал. Армії. Але результат її заходів був негативний, бо бредовцям ходило лише про визнання нами гасла Добр. армії «Єдина неділима Росія»» (*Омелянович-Павленко М...2022*).

За твердженням П. Бубели, текст угоди з денікінцями містив такі пункти: «...: 1. Київ ділиться на дві зони – в одній денікінці, в другій галицькі частини, користування залізницею спільне. 2. Політичні питання передаються на вирішення Антанти.

3. Денікінці звільняють полонених і віддають забрану батарею» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 124-125).

До складу галицької делегації, окрім П. Бубели як голови, входили сотники Володимир Бемко та Дмитро Паліїв. Делегацію супроводжувала охорона і переодягнені агенти розвідувального відділу ГА на чолі з його керівником поручником Ковальським. Описуючи хід переговорів, П. Бубела згадував: «Всі три (я, п. Бемко, Паліїв) відчували всю неприйнятність цієї місії, не погоджувались з цим і вирішили відповідно держатись – з «гонором». З національного погляду ми були проти такої згоди. Настрій такий підкріпився ще тим, що нам прийшлося надто довго, чим в таких випадках належить, ждати прийому. Це виглядало на ігнорування. Нас прийняв генерал Бредов в присутності свого начштабу. Я виклав йому мету нашого приїзду, зачитав умови Петрушевича. Він почав свою відповідь з того, що «Київ – мати русских городов» і тому не може бути мови про передання хоча би частини міста. Він вийшов від так, здається до телеграфу, повернувся з пропозицією виїхати для перемов до штабу Денікіна. Від цього ми відмовились, подякували за запрошення на вечерю і від'їхали тим же своїм поїздом, до якого залізничники причіпили 3-4 вагони, не пригадую, якогось майна» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 125).

Повернувшись до Вінниці, П. Бубела склав Є. Петрушевичу детальний звіт про переговори у службовому порядку через НКГА. У повідомленні НКГА від 4 вересня 1919 р. читаємо: «О 10-ій годині сьогодні вернула з Києва місія отамана Бубели зі слідуючою заявою генерала Бредова: «Так як Вами (галицьким командуванням) не підприято ніяких кроків для точного вияснення Вашого відношення до нас (армія добровольців), а дальше, що в супереч першій заяві ген. Кравса, Ваша делегація сьогодні заявила, що Ви знаходитесь в оперативній залежності від Петлюри, то ми оставляємо за собою повну свободу ділання. Наші жадання Вам звісні: 1) Признання нашого лозунга «відбудовання єдиної, неділимої Росії». 2) Признання нами Петлюрівців неутральними наступить в тім случаю, коли вони приймуть перше домагання. Тоді вони є зобовязані, або сейчас віддати оружжя і розійтись домів, або пристати до нас, признавши наші лозунги, з котрих одним є також широка автономія для «Окраїни». 3) Наколи Петлюрівці не приймуть тих жадань, то вони будуть уважатися

таким-же противником як большевики». Заяву цю пропонується Штабови Головного Отамана до дальшого рішення...» (*Денник Начальної Команди Української Галицької Армії, 1974: 47*).

По поверненні з переговорів та у зв'язку з від'їздом отамана Василя Оробка на фронт П. Бубела заступив його на посаді військового коменданта Вінниці.

А тим часом ситуація на фронті надалі погіршувалася, солдати хворіли та помирали від тифу, армія знаходилася на межі військової катастрофи. Знову постало питання про переговори щодо союзу з денікінцями. Отамана викликав до себе командувач ГА М. Тарнавський та запропонував йому очолити нову місію. Але, на цей раз брати участь у переговорах П. Бубела категорично відмовився, мотивуючи це так: «Мене знов викликав вже не сам Петрушевич, а генерал Тарнавський (командувач армії) і запропонував ще раз їхати до денікінців з такою ж місією. Для мене було досить пониження першої, тому я заявив, що ніяк не поїду, а коли одержу наказа як старшина, то його не виконаю, а тому сердечно раджу цього не робити, бо це скандал. Він мені нічого не говорив, але я відчув, що в нього такі вказівки. Тарнавський все ж таки вислав делегацію під проводом отамана Лесняка. Як я відтак довідався делегація тим разом була прийнята хитріше – наперед її запросили на вечерю, напоїли, а відтак вже склали договір. Тарнавського і його нач. штабу Шаманека за цей договір поставлено під суд, звільнено з посад, а на їх місце призначено генералів Микитку і Ціріца. Тарнавського і Шаманека суд, до складу якого і я входив, звільнив (я був переконаний, що Тарнавський виконав лиш директиву диктатора)» (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 126*).

Після звільнення з посад Мирона Тарнавського та Альфреда Шаманека ГА очолив Осип Микитка, а штаб – Густав Ціріц. З новим керівництвом армії відносини у П. Бубели не склалися. «Генерала Микитку я особисто не знав, з Ціріцом був знайомий зі Станислава, він працював у військ. секретаріаті. Відносини між нами були напружені», – констатував він (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 139*).

Між тим, після угоди з денікінцями, С. Петлюра, розцінивши дії галичан як зраду, провів переговори з поляками, які перейшли Збруч і 16 листопада 1919 р. захопили Кам'янець-Подільський. Є. Петрушевич був змушений виїхати до Відня. У такій ситуації

П. Бубела неофіційно скликав збори офіцерів ГА, щоби з'ясувати їх настрої. (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 127). За організацію нелегальних зборів командування армії навіть планувало його заарештувати, бо, як він сам зазначав: «Ціріц і Микитка ці збори і моє зацікавлення судьбою Петрушевича тлумачили як бажання з мого боку стати диктатором на місце Петрушевича, хоч в мене таких думок ніколи не було. Я не бажав ще раз брати на себе яку небудь відповідальність» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 140).

Тим часом до Вінниці наближалась Червона Армія, розпочалася евакуація підрозділів ГА. У районі Вінниці діяли також повстанські загони отамана Якова Шепеля, які у ніч з 24 на 25 грудня 1919 р. без бою взяли місто. У зведенні НКГА повідомлялося, що «на гост. Савой, в якій поміщається штаб Шепеля повіває синьо-жовтий прапор, на балконі 1-го поверха направлені на вулицю дулами два скоростріли, по місті увихаються де-неде шепелівці з синьо-жовтою відзнакою на шапках та входять в розмову з нашими старшинами і стрільцями, намовляючи їх остати у Вінниці та пристати до «батька Шепеля»... галицьким частинам не роблять шепелівці ніякої пакости, відїздови військових транспортів не ставлять ніяких перешкод, до галичан не почувають ніякої ворожнечі, відносяться приязно; ні вони галичан, ні галичани їх не займають... Населення Вінниці майже зі сльозами на очах прощає відїзджаючі і відходячі галицькі частини, які своїм тактовним поведенням та толеранцією що до політичних переконань мешканців зеднали собі у них велику симпатію. Мешканці жили спокійно під охороною галицьких частин, тепер з їх відходом глядять з тривогою на надходячі непевні часи. Багато заможніших мешканців опустило вже заздалегідь Винницю та удалося залізницею до Одеси». (*Денник Начальної Команди Української Галицької Армії, 1974: 151*). 4 січня 1920 р. Вінницю захопили більшовики.

З огляду на зміни у становищі армії, 29 грудня 1919 р. ГА отримала директиви від денікінців про передислокацію у район між Бірзулою та Одесою. Командування ГА давно усвідомлювало значення Одеси, як важливого стратегічного пункту, розумів його і професійний військовий П. Бубела, пояснюючи це так: «Обсадження Одеси було предметом розмов ще в Станиславові весною 1919 р. Одесу вважав я важливим пунктом як з політичного, так і особливо з військового боку. Географічне розташування її вигідне.

Зв'язок безпосередній морем з закордоном та іншими портами України, зв'язок з закордоном через Дністро, залізничний зв'язок у всіх напрямках. Пригідне для висадки військ узбережжя. Крім цього наявність промисловости, роботу якої легко можна спрямувати для потреб військових».*(ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 164).*

Тому, як зазначав отаман, у НКГА виникла думка зайняти Одесу, створити там свою базу, очікуючи на директиви від Є. Петрушевича і приїзд інтернованих в Італії галичан. На залізничній станції Веселий Кут до нього прибув начальник розвідки Ковальський з наказом НКГА «негайно виїхати до Одеси, захопити владу. Там в Одесі давно сидять старшини, які вже все підготували, а мені прийдеться тільки закінчити. Він їде туди зі мною» *(ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 129).*

У безпосереднє розпорядження П. Бубелі передавалася «булавна сотня» І корпусу ГА. До її складу входили 100 стрільців, 2-3 четарі, поручники Тиміш Васишин, Іван Лесюк, Степан Ліщинський, сотники Михайло Колтунюк, Осип Левицький, Олекса Шилкевич. Разом з П. Бубелою до Одеси виїжджала також і його вагітна дружина Мальвіна Туртeltaуб *(ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 142).*

Потрапивши до Одеси, П. Бубела побачив, що одеська ситуація станом на 1 лютого 1920 р. значно відрізняється від львівської ситуації станом на 1 листопада 1918 р., і що повторити «листопадовий чин» в Одесі навряд чи вдасться. З цього приводу отаман констатував: «Прибувши на місце, я зразу зрозумів, що це не листопад 1918 р. і не Львів. Влади фактично вже немає, в Одесі повне безголов'я, військо денікінське на вулицях п'яне, стрілянина не відомо чому, населення очікує приходу червоних військ, все спішно евакуюється. Щоб взяти владу в свої руки, треба опертись хоч на один добре здисциплінований корпус (так телеграфував до Начальної Команди) крім сотні, що прибула зі мною під командою Васишина, збірної станиці (напівінвалідів), команди виздоровців та здається шпиталю, ніяких реальних сил для виконання покладеного на мене доручення – не було» *(ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 129).* Окрім галичан, як він вважав, «можна буде організувати деяку кількість загонів з тих незадоволених елементів укр. та інших національностей, що знаходились у місті, ... елементів села й особливо німецьких колоністів – чи то для самостійної акції, чи то для підтримки тих сил, що будуть наступати зовні» *(ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 164).*

В Одесі П. Бубела провів нараду зі старшинами, на якій були присутні отаман В. Оробко, тоді виконуючий обов'язки зв'язкового офіцера з денікінським штабом генерала Миколи Шиллінга, сотник В. Бемко та інші офіцери. На нараді планувалось зв'язатися з повстанськими загонами отамана Іллі Струка, однак П. Бубела відкинув цю ідею та зауважив, що «Начальна Команда очевидно не знала ситуації на фронті, інакше вона такого наказу мені не давала б, бо це є виступ проти Червоної Армії, з якою Галармія провадить переговори» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 130).

Після виходу з міста денікінців на стінах будинків та в одеських газетах з'явилася відозва до мешканців Одеси, в якій йшлося про те, що влада у місті переходить до УНР, а комендантом Одеси призначається В. Оробко. У повідомленні НКГА від 1 лютого 1920 р. говорилося: «З Відня доносять, що Українці переняли від Денікіна Одесу. Містом управляє Комітет, зложений з Українців і російських Жидів. Панує цілковитий порядок» (Денник Начальної Команди Української Галицької Армії, 1974: 188).

У ході наступальної операції більшовицьких військ південно-західного фронту 8 лютого 1920 р. Одеса опинилася у руках більшовиків. Галичани змушені були укласти 12 лютого 1920 р. з червоними угоду, згідно з якою ГА реорганізувалася у т. зв. «Червону Українську Галицьку Армію» (ЧУГА).

Залишаючись в Одесі, отаман П. Бубела ці події коментував наступним чином: «Договір з Червоною Армією був підписаний, змісту і приблизно подати не можу. Ціріца, Микитку заарештовано, вивезено до Москви, команду обійняв т. Порайко – при ревкомі на чолі з Музичкою. В Одесі командував Оробко. Не знаю зараз хто, на мою просьбу привіз мені продовження відпустки від Начальної Команди «ЧУГА» за підписом Порайка. Жив відокремлено, до нічого не втручався» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 130).

У березні 1920 р. особовий склад ЧУГА налічував бл. 15 тис. вояків та 1,5 тис. старшин, з яких 1,2% було хворих і 1,6% одужуючих (виздоровців). Більшовики здійснювали стрімку більшовизацію ЧУГА, змінюючи національну символіку на комуністичну, вводячи комісарські посади у військових частинах та ін. (Лекар, 2012: 72, 73). Уже на початку березня хиткий союз галичан з більшовиками почав руйнуватися. У районі Бершади з'явилася група генерала М. Омеляновича-Павленка, успішно діяли проти

червоних повстанські загони Голуба, Волинця, Зеленого. Їх представники вели активну протибільшовицьку агітацію (*Литвин, 1991: 161*).

Негативне враження на галичан справили події, що сталися на початку березня в Одесі під час шевченківських святкувань. У 1922 р. П. Бубела згадував їх так: «В 1922 р. я і Слабченко М. Є. говорили про свято Шевченка, що було організовано в березні 1920 р. Тоді населення і галицькі частини влаштували демонстрацію під українськими прапорами. Це мало що не привело до стички між червоними і галицькими частинами. Тут Слабченко сказав, чи знаєте ви, що в цей момент в Одесі був Мазепа (голова міністрів). Розуміється, був він не задля свята, а для налагодження підривної роботи» (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 196*).

Обурення серед галичан викликало і підступне вбивство у березні 1920 р. популярного командира Ярослава Воевідки (*Кучерук, 2010: 78*). Наприкінці березня 1920 р. кавалерійський полк ЧУГА під командуванням отамана Б. Шепаровича у повному складі перейшов до повстанської групи генерала М. Омеляновича-Павленка. У відповідь більшовики провели арешти галичан в Одесі. На початку квітня 1920 р. прийшли і за отаманом П. Бубелою. Його заарештували на наступний день після народження сина Євгена: «З початком квітня, через день після народження мого сина, мене заарештовано, а разом з тим всіх галичан в Одесі. Пригадую, що був арештований Оробко, Цьокан та ще декілька старшин. На допиті я розповів хто я і що я, на запит чому я розташував частини на станції я відповів, що я нічим не командував, тому не в силах був цього зробити, на мою думку вони знайшлись там тому, що відворот йшов вздовж лінії Жмеринка – Одеса. Більше мене нігде не допитувано. В тюрмі вже довідався, що на ст. Затишне було повстання, моменту, якого я й досі не розумію, хоч відтак Васишин про це в 1924 чи 1925 р. оповідав. Просиділи ми приблизно 6 тижнів, після чого приїхав до Одеси відпоручник ЧУГА поручник Галицький (за словами Топущака зараз діяльний комуніст на Буковині) і звільнив нас, а через два дні дав наказа виїхати до Києва до Ревтрибу» (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 144 – 145*).

У 1931 р. у показах після арешту органами Державного Політичного Управління (ДПУ) П. Бубела згадав цікавий епізод з 1920 р., який, можливо, і став основою легенди про нібито загибель

отамана в Одесі 1920 р. Зі слів П. Бубели, події тоді розгорталися наступним чином: «На ст. Одеса-вантажна нас завагоновано і ми чекали від'їзду. Я забрав зі собою дружину з немовлям. Знаю, що у вагоні, де я був ніхто зброї не мав. Над ранком нас оточено, відкрито огонь і забрано назад до тюрми. Дружину з дитиною швидко допомога відвезла до гал. шпиталю. Перед вечером прийшов до мене на станцію Цьокан і налягав, щоб я не їхав, а втік, бо буде погано. Я залишився, втік дехто з вагону, між ними і Паліїв, більше я вже його не зустрічав і зв'язку з ним жодного не мав. Приятелювали ми ще зі Львова, де він зі мною підготовляв в 1918 р. переворот» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 145).

Епізод розстрілу вагонів з полоненими галичанами, у яких, до того ж, були жінки і діти (зокрема, дружина і син П. Бубели), наглядно демонструє цинізм і підступність червоних бандитів. Після розстрілу вагону, який вдалося пережити П. Бубелі та його сім'ї, він знову опинився у в'язниці, де провів ще 6 тижнів, очікуючи на етапування до Харкова через Миколаїв: «Частину дороги до Миколаєва прийшлося йти пішки. Дехто зі стрільців та старшин при тій нагоді підчас ночівок скрився при допомозі німецьких колоністів, радили і мені, я відмовився і приїхав до Харкова разом зі всіми. Там нас влаштовано в одній стрілецькій касарні. Я захворів на висипний тиф, довго лежав без допомоги на піску і коли вже наступала криза мене відвезено до шпиталю, відкіля знова повернено до цієї казарми» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 146).

У Харкові за сприяння Володимира Макарушки через «Галбюро», П. Бубела влаштувався на посаду секретаря комунального відділу. Зустрічався з багатьма галичанами, які тоді перебували у Харкові: «З моїх знайомих крім Макарушки були Загайкевич, Чайківський, Левіцький, один поштовець з Буковини, один вчитель з Галичини, сотник Юркевич, хорунжий Гуцало та ще дехто, я вже не пригадую. Зустрів випадково Яворського Матвія і Тараса Франко. Не мав з ніким жодної розмови про пляни акцій на майбутнє, здається і сам про це не думав. Плян мій був один – найти дружину і втікти, довідатись, що сталось з ріднею в Михайлівці... При кінці серпня 1920 р. до Харкова на з'їзд прибули делегати одеського губкомунвідділу. Я розповів їм, що залишились в Одесі моя дружина з немовлятем, без знайомих, коштів і знання мови – прошу їх взяти листа. Вони заявили, що коли я хочу візьмуть і мене, бо їм українець потрібний як перекладач. Я взяв клопотання

перед начальством, одержав дозвіл, прибув до Одеси і до лютого 1922 р. працював в одеському губкомунвідділі – інформ-інстр. відділі як інструктор і перекладач. Звільнено мене за скорочення штатів. Дружину найшов, а за кордон не зміг пробратись. Залишився в Одесі» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 132, 133). Таким чином, знову опинившись в Одесі, П. Бубела прожив у цьому місті понад 10 років, до арешту органами ДПУ 1931 р.

Висновки. Отже, на підставі архівних матеріалів, опублікованих документів, мемуарної літератури, сучасних досліджень можна констатувати, що П. Бубела відіграв важливу, і далеко не останню, роль у листопадових подіях 1918 р. у Львові, адже саме він, за дорученням Української Національної Ради, керував розробкою оперативного плану повстання та брав діяльну участь у його реалізації, а потім у створенні та розбудові ЗУНР.

Проявив себе і в складних військових перипетіях після переходу галицького війська за р. Збруч. Брав участь у важливих для ГА переговорах з денікінцями, а далі взявся за реалізацію плану НКГА зі здобуття Одеси. Через низку причин виконати наказ НКГА та повторити львівський «листопадовий чин» в Одесі не вдалося. П. Бубела потрапив до рук більшовиків, мало не загинувши під час розстрілу ними залізничного вагону з полоненими, перебував у тюрмах Одеси та Харкова. Повернувшись із Харкова, мешкав в Одесі до 1931 р. Сталінська «трійка» 5 березня 1932 р. засудила його до трьох років таборів (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 215).

У 2005 р. у рідному селі П. Бубели – Лисиничах, урочисто відкрито пам'ятник герою, на якому вказані дати життя – 1889–1920, а на таблиці пам'ятника уміщений такий напис: «Петро Бубела. 1889– 1920 рр. Організатор і керівник листопадового чину 1918 р., отаман УГА, член Військового Комітету, заступник державного секретаря військових справ ЗУНР. Розстріляний більшовиками в Одесі. Встановлено 2005 р.».

На основі вивчених архівних джерел (слідчої справи № 6781/20339 1931 р.), можна стверджувати, що анотація на пам'ятнику тільки частково відповідає дійсності, адже 1920 р. життя П. Бубели не припинилося. Встановлено, що після 1920 р. він прожив в Одесі ще понад 10 років. Ця ж помилка у датуванні повторюється і в деяких виданнях, наприклад, у науковому коментарі до праці І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, З. Стефаніва

«Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)», де зазначено наступне: «Бубела Петро (1889–1920), військовий діяч, член Військового комітету у Львові, активний учасник Листопадового чину (1918), отаман УГА, заступник державного секретаря військових справ ЗУНР, член делегації для переговорів з Денікіним, розстріляний більшовиками в Одесі». (*Крип'якевич, Гнатевич, Стефанів: 599*). Необхідно зазначити, що і сам П. Бубела сприяв поширенню легенди про свою загибель в Одесі у 1920 р. (можливо, з конспіративних міркувань): «Моє минуле змушувало жити осторожно і я, правда не скривався, не таїв цього минулого, алеж і не шукав зв'язку з людьми, а вони мене уникали», – наголошував він (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 148*). У 1926 р. в розмові зі своїм колишнім товаришем по військовій службі та ад'ютантом, а на той час уже відомим оперним співаком Михайлом Голинським, який під час гастролей в Одесі відвідав П. Бубелу, останній просив його «... на випадок, якщо у Львові будуть питати про мене, сказати, що він мене не бачив зовсім. Я не бажав, щоби там навколо мого імені провадилися балачки. Відтак Голинського заангажовано до Харкова. Туди до нього їздив Білоскурський, нарікав на холодний прийом; крім привітань жодних доручень мені не передавав. Від сестри моєї я отримав лист, де вона повідомляла, що Голинський обіцяв взяти для мене одяг, але слова не стримав». (*ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 32*).

Про те, що П. Бубела не розстріляний більшовиками, а живий та мешкає в Одесі, знали і його родичі з Лисинич. Про це довідуємося з тих же матеріалів слідчої справи 1931 р. На допитах він зазначав наступне: «... у мене в Галичині знаходяться: брати – Семен, Дмитро і Володимир – хлібороби, сестра Павліна Ціцяла (замужем). Донька померлої сестри – Марійка, замужем за студентом-агрономом Миколою Драганом. З вищеведеними свояками я проваджу листування – правда доволі рідко, обмежуючись майже виключно сімейними справами. За останній час я не писав, боячись їм в час карної польської експедиції пошкодити. Найстарший брат – Семен і наймолодший Володимир майже до мене не пишуть. Від часу до часу посилає листи сестра і Микола Драган (чоловік доньки моєї померлої сестри). Він женився в минулому році і з цього часу я почав діставати більше листів, фотографії, між іншим основаної мною ще в 1910 році хорової капелі. Я часто дивуюсь, чому ніхто із

знайомих, а маються їх там не мало, мені не пише. Правда, я теж нікому, крім рідні не пишу» (ДАОО, ф. 8065, оп. 2, спр. 7792: 9).

Біографія славного отамана містить ще багато «білих плям» та нез'ясованих моментів. Тому дана тема, на нашу думку, є перспективною і потребує подальших досліджень, зокрема, такого вивчення потребує понад десятирічний одеський період життя та діяльності П. Бубели, який розпочався у 1920 р. із його спроби організувати й повторити в Одесі львівський «листопадовий чин» 1918 р.

Використані посилання

Белінська Л. С.(2020), Українці Східної Галичини у військовому дискурсі: погляд через століття (Іван Теодор Рудницький), *Військово-науковий вісник*, вип. 34, Львів, 257 с.

Галушак М. (2019), Військово-політична думка ЗУНР/ЗОУНР (листопад 1918 – липень 1919 р.), Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01: історія України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут народознавства НАН України, Львів, 230 с.

Гуцуляк М. (1993), Перший листопад 1918 року на західних землях України, Київ, 408 с.

Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. 8065, оп. 2, спр. 7792.

Денник Начальної Команди Української Галицької Армії (1974), Нью-Йорк, 325 с.

Коваль Ю. М. (2011), Проблеми матеріально-технічного забезпечення Галицької Армії на Наддніпрянщині (1919 р.), *Вісник Національного університету Львівська політехніка*, №693, С. 123-128.

Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. (1992), Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.), Львів, 712 с.

Кучерук В. (2010), Українська Галицька Армія. Довідник, Львів, 440 с.

Лекар А. М. (2012), Українська Галицька Армія в Балтському повіті в грудні 1919 – квітні 1920 рр. *Чорноморський літопис*, Миколаїв, № 6. С. 70-75.

Литвин М.Р., Науменко К.Є.(1991), Історія галицького стрілецтва, Львів, 200 с.

Лозинський А. (2016), Українці на службі в австро-угорській армії, *Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець»*, Тернопіль, № 2 (122). С. 20–24.

Олійник С. В. (2004), Галицьке військо і визвольні змагання на території Правобережної України (липень 1919 – травень 1920 рр.), автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук. Спеціальність 07.00.01 – Історія України. Кам'янець-Подільський, 18 с.

Омелянович-Павленко М., Спогади командарма (1917–1920), Доступно: http://royallib.com/book/omelyanovich_pavlenko_mihail/komandarma_1917_1920.htm.

Тарнавський М. (2008), Спогади, Львів, 168 с.

Франко П. (2004), Сподвижник Листопадового Чину. До 115-річчя від дня народження Петра Бубели, *За вільну Україну*, Львів, Ч. 90, с. 11.

Цегельський Л. (1960), Від легенд до правди, Нью-Йорк – Філадельфія, 313 с.

References

- Belinska L.S. (2020), Ukrainians of Eastern Galicia in military discourse: a look through the centuries (Ivan Teodor Rudnytsky), *Military-Scientific Bulletin*, vol. 34, Lviv, 257 p.
- Galushchak M. (2019), Military-political thought of ZUNR / ZOUNR (November 1918 - July 1919), The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of historical sciences on a specialty 07.00.01: history of Ukraine; Institute of Ukrainian Studies. I. Kryp'yakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, 230 p.
- Gutsulyak M. (1993), First November, 1918 in the western lands of Ukraine, Kyiv, 408 p.
- Diary of the Supreme Command of the Ukrainian Galician Army* (1974), New York, 325 p.
- Koval Yu. M. (2011), Problems of material and technical support of the Galician Army in the Dnipro region Ukraine (1919), *Bulletin of the National University Lviv Polytechnic*, №693, p. 123-128.
- Kryp'yakevych I., Hnatevych B., Stefaniv Z. (1992), History of the Ukrainian army (from princely times to the 1920s), Lviv, p. 712.
- Kucheruk V. (2010), Ukrainian Galician Army. Handbook, Lviv, 440 p.
- Lekar A. M. (2012), Ukrainian Galician Army in the Balta County in December 1919 - April 1920, *Black Sea Chronicle*, Mykolaiv, № 6. P. 70-75.
- Lozynsky A. (2016), Ukrainians serving in the Austro-Hungarian army, *All-Ukrainian science magazine Mandrivets*, Ternopil, № 2 (122). Pp. 20-24.
- Oliynyk S. V. (2004), Galician army and liberation struggles on the territory of the Right Bank of Ukraine (July 1919-May 1920), author's ref. dis. for science. stup. cand. histories. Science. Specialty 07.00.01 - History of Ukraine. Kamyanets-Podilsky, 18 p.
- Omelyanovych-Pavlenko M., *Memoirs of a Commander (1917–1920)*, URL: http://royallib.com/book/omelyanovichpavlenko_mihail/spogadi_komandarma-1917_1920.htm.
- State Archives of Odesa region (SAOR), f. 8065, op. 2, file no. 7792.
- Tarnavsky M. (2008), *Memoirs*, Lviv, 168 p.
- Tsegelsky L. (1960), *From Legends to Truth*, New York - Philadelphia, 313 p.
- Franco P. (2004), Companion of the November Order. To the 115th anniversary of the birth of Petro Bubela, *For a Free Ukraine*, Lviv, Part 90, p.

Prokip A., Myhalskyj Yu.

ODESA «NOVEMBER ACT» PETRO BUBELA'S

The article considers the events that took place in Odesa in 1920 and highlights the participation of military personnel, Otaman of the Galician Army (GA) Petro Bubela. The methodological basis of the study was a comprehensive approach to the analysis of military activity of P. Bubela, which began during the First World War and manifested itself in the successful organization of the November Act of 1918 in Lviv, participation in the development of military structures of the Western Ukrainian People's Republic

(WUNR). Deputy Secretary of State for Military Affairs. With the transition of the GA to Greater Ukraine, P. Bubela held the positions of military commandant of Kyiv and Vinnytsia. The study reveals P. Bubela's participation in negotiations with the Denikinites in late 1919 on the basis of source material. Based on his successful experience of organizing the November Act in Lviv, the command (Supreme Command) of the Galician Army (GA) entrusted him to conduct a similar operation in Odesa in the early 1920 - to take control GA city, taking advantage evacuation the army of A. Denikin to the Crimea and arrival of the Galician corps from Italy. Lack of time, a small number of Galician military forces in Odesa, the rapid Bolshevik offensive, did not allow P. Bubela to fully implement the command plan. On the basis of archival documents, the myth of the death of the ataman at the hands of the Bolsheviks in Odesa in April 1920 is refuted. During the shooting of red railway cars with captured Galicians in Odesa, he managed to survive. After being in the Odesa prison, he was transferred to Kharkiv. At the end of 1920 he returned to Odesa, where he lived until the next arrest in 1931. It is stated that the study of military activities of P. Bubela, in particular his participation in the events of Odesa in 1920 remain promising and require further thorough study.

Keywords: P. Bubela, November Act, Galician Army, Bolsheviks, Odesa.